

VALENTIN METZINGER: *NASIČENJE MNOŽICE* (1747)

Mirko Kambič, Ljubljana

Metzingerjeva podoba iz leta 1747, znana kot *Nasičenje množice* ali *Nasičenje v puščavi*, upodobitev evangelijske zgodbe z naslovom Jezus nasiti pet tisoč mož, je vredna vsestranske pozornosti. Zanimiva je najprej zaradi izjemnega formata, panoramskega platna dolžine več kot pet metrov. Likovno je motiv nekaj izjemnega po svoji razgibani, nesimetrični kompoziciji, po harmonični kombinaciji širnega pejzaža in množice oseb, od posameznikov in skupin v prvem planu do posplošeno naslikane množice.

Ta podoba Valentina Metzingerja (1699-1759) ima svojo razgibano preteklost, delno dramatično, saj je bila poškodovana v požaru, vendar srečno rešena. Po menjavi lastnikov in po restavratorskem posegu leta 1822 je končno pristala v obednici ljubljanskih frančiškanov. Sčasoma je močno potemnela. Pregrinjalo strjenega prahu in raznih izparin je na polakirani sliki zakrilo čar prvotnega blišča Metzingerjevih barv.

Marca 1994, malo manj kot po 250 letih od nastanka, je podoba s previdnim očiščevalnim delom in z manjšimi posegi čopiča svetlobno znova oživila. V začetku aprila se je preselila v nov, okusno, a preprosto urejen refektorij frančiškanov na Prešernovem trgu 4 v Ljubljani.

Podoba ni namenjena javnim obiskom, dostopna pa je za strokoven ogled. S svojim motivom kar vabi k ponovni likovni analizi, upošteva nekdanjo Vurnikovo razpravo o Metzingerjevi umetnosti. Ob preverjanju virov in literature o sliki in slikarju, o času in okoliščinah nastanka, o menjavi lastnikov in o restavratorskih posegih je še vedno odprta možnost za dodatne raziskave in za novo sintezo.

V obširnem seznamu Metzingerjevih del, ki ga je sestavil Stanko Vurnik, najdemo pod tekočo številko 199 osnovne podatke o podobi *Nasičenje množice*. Navajam dobesedno:

“Nasičenje v puščavi. 514 x 159. Pravokotnik. Ljubljana, frančiškani. - V širni pokrajini z mestom in reko na levi je tisočglava množica, v ospredju na višini Kristus z apostoli, mladenič z ribami, v ospredju ležeča figura, po izročilu autoportret, poleg nje otrok z listkom, na katerem sta sign. in dat.: Val. Metzinger pinxit: 1747. - Slika je bila naslikana za ljublj. jezuite; pri požaru samostana jo je dobil graščak Erberg iz Dola, ki jo je dal popraviti Potočni-

ku. Ta je napisal na hrbet: Opus Valentini Metzinger, Carnioli, Anno MDCCXLVII elaboratum in medio Incendii Collegii Soc. Iesu Labaci mire servatum, Anno MDCCCXXII a Ioanne Pototschnig aeque Carniolo ex damno a fumo, calore et tempore illato ad vivum restitutum. - Sedaj visi v refektoriju frančiškanskega samostana."¹ Vurnikovi navedbi lahko dodamo manjši popravek. Potočnik ni napisal podatkov v latinščini na hrbet slike, temveč je bil to ločen napis ob sliki, razstavljeni po obnovi v Dolu pri Ljubljani. Prevod latinskega besedila navaja Viktor Steska tako: "Delo Valentina Metzingerja, Kranjca, leta 1747 narejeno, sredi požara jezuitskega kolegija v Ljubljani čudovito rešeno, leta 1822 po Janezu Potočniku, prav tako Kranjcu, obnovljeno, kar je škode trpelo po dimu, vročini in času."²

Izvirni zapis besedila v latinščini in nekaj dodatnih informacij v nemščini najdemo v rokopisu o graščini Dol pri Ljubljani, ki posveča Metzingerju in njegovi sliki posebno pozornost. Ob njegovem imenu je v seznamu kranjskih slikarjev zapisano "Izvrsten slikar velikega stila".

O podobi *Nasičenje množice* pa sporoča dolski rokopis naslednje: "Med resnično dobrimi podobami v tej zbirki je najodličnejša ta od Valentina Metzingerja, ki pokriva v celoti eno od sten v (dolžini) 16 čevljev in je bila šele leta 1822 v novem okviru postavljena. Predstavlja nahranitev 4000 oseb v puščavi z dvema ribama in pet hlebci kruha. Pri novi postavitvi je dobila zlat napis: Opus Valentini Metzinger..."³ - Sledi celotno besedilo v latinščini, kot je navedeno zgoraj v Vurnikovem seznamu. Viktor Steska je posvetil Metzingerju in njegovi sliki *Nasičenje množice* posebno pozornost in to že zgodaj, v večkratnih objavah med leti 1905 in 1927.⁴

Steska je dodal navedbam dolskega rokopisa še nekaj svojih podatkov, za katere pa ne navaja vira. Tako pravi, da je bila slika prvotno v obednici jezuitskega samostana. Torej bi bila že od začetka namenjena vizualnemu in spiritualnemu okrasu refektorija, povezana s kulturo uživanja hrane. Steska trdi, da je Potočnik sliko izmil, prenovil in nekoliko skrajšal. Dolski rokopis ne govori o skrajšanju, pač pa o novem okviru. Možno je torej, da je bila slika v požaru poškodovana ob robu, tako da so jo leta 1822 nekoliko skrajšali. Na to bi nas navedlo dejstvo, da je tudi danes na sliki osrednja skupina s Kristusom pomaknjena iz centra proti desni, kjer se končuje prizor precej zgoščeno in barvno težko, medtem ko je leva stran slike z jezerom, gorami in množico zračna in odprta. Morda izvira odtod Vurnikovo začudenje nad

¹ Stanko Vurnik in Marijan Marolt, Metzingerjeva dela, *ZUZ*, XIII, 1935 (izšlo 1936), p. 60.

² Viktor Steska, *Slovenska umetnost*, I, Prevalje 1927, p. 44.

³ Arhiv republike Slovenije, Lustthal (Dol), Rk 210 r, list 6. Cf. Milena Uršič, Jožef Kalasanc Erberg in njegov poskus osnutka za literarno zgodovino Kranjske, *SAZU*: Ljubljana 1975, pp. 152 in 207-208.

⁴ Viktor Steska, Valentin Mencinger, ljubljanski slikar (1702-1759), *IMK*, XV, 1905 (od tod citirano Steska, Mencinger), pp. 49-77; id., Pregled naše umetnosti, *Mladika*, IV, 1923, p. 297; id., Slikar Janez Potočnik, *ZUZ*, IV, 1924 (od tod citirano Steska, Potočnik), p. 83; (Valentin Mencinger, *Slovenska umetnost*, I, Prevalje 1927, pp. 32-58 (in op. 2 zgoraj)).

“absolutno nesimetrično” kompozicijo. Vse to so seveda lahko samo ugi-
banja.

Glede Metzingerjevega avtoportreta je Steska zapisal: “Na njej se je
portretiral slikar sam, kar izpričuje ustno izročilo in kar je prav verjetno, ker
je pod portretom podpis z letnico 1747.”⁵

K temu bi dodal, da je na današnjem stanju podobe videti slikarja v družbi
ženske, ki nam obrača hrbet, zagledana pa je v množico na desni. Tja je
obrnjen tudi slikarjev pogled, zato je podolgovat obraz z daljšo koničasto
brado viden v profilu. Postava je v sedečem, ne v ležečem položaju. Ob ženi
je obraz otroka, ki ga že zakriva rob okvira (krajšanje slike?). Drug otrok,
desno od slikarja, je zagledan v nas, v levici drži verjetno čopič in palico, ob
njem je vrč z ozkim grlom, ob vrču pa razgibano, zavihano oblikovan list
formata 8,5 x 6,5 cm z besedilom “Valentin Metzinger pinxit 1747”.

Podatkov, kako si je baron Erberg iz Dola pridobil okvarjeno sliko od
jezuitov, Steska ne navaja in so verjetno neznani. V svojem članku o slikarju
Potočniku iz leta 1924 pa poroča, da je Metzingerjevo sliko *Nasičenje množice*
odkupil p. Placid Fabiani in jo shranil v obednici frančiškanskega samostana
v Ljubljani.⁶

Ali je bila s Potočnikovo restavracijo leta 1822 slika na boljšem ali na
slabšem? Izidor Cankar je v Metzingerjevi biografiji leta 1926 zapisal kratek
stavek: “Za jezuite Nasičenje množice (sedaj z restavracijo pokvarjena slika
v lj. frančiškanskem samostanu).”⁷ Izraz “sedaj” velja za takratno nahajališče
slike. Glede restavracije, ki naj bi sliko pokvarila, pa žal Cankar ni navedel,
katero obnavljanje je imel v mislih: Potočnikovo ali morda še katero poznejše.
Potočnika bi težko grajali, saj je prejel v delo poškodovano sliko, ki je čakala
na obnovo od leta 1774 do 1822 in je po restavratorski obnovi zbujala
občudovanje. Ob letošnji obnovi (1994) je slikar Kvas izjavil: “Pri čiščenju
slike ni bilo opaziti kakšnih večjih restavratorskih posegov, razen nekaj retuš.
Na nekaterih delih slike je v barvnem sloju še sedaj več mehurčastih tvorb, ki
so verjetno posledice vročine (požar). Slika je bila nekoliko skrajšana.”

Pregled Metzingerjeve podobe s sodobnimi znanstvenimi metodami (infra-
rdeča, ultravijolična fotografija) bi dal verjetno zanimive rezultate.

Umetnostnozgodovinsko analizo Metzingerjeve slike *Nasičenje množice*
je dovolj podrobno podal Stanko Vurnik v svoji razpravi K razvoju in stilu
Metzingerjeve umetnosti. Po njegovem mnenju je *Nasičenje množice* (Vurnik
govori, za Steskom, o *Nasičenju v puščavi*) ena od največjih umetnikovih
slik. Predstavlja presenetljivo veliko krajino, kakršne doslej na Slovenskem
po koncu 17. stoletja še nismo videli. Sklicuje se na Steinbergovo podobo iz
leta 1714, krajinsko motiviko povezuje Vurnik s filozofijo 18. stoletja, glede
odnosa do narave se sklicuje na Rousseauja. Govori o Kremsserschmidtovem
pojmovanju krajine, omenja Jelovška in Berganta.

⁵ Steska, Mencinger, 1905, pp. 56-57 (in op. 4 zgoraj).

⁶ Steska, Potočnik, 1924, p. 83 (in op. 4 zgoraj).

⁷ Geslo Metzinger Janez Valentin, *SBL*, 2, Ljubljana 1926, pp. 109-110.

Potem razpravlja Vurnik o čustvenih elementih, nakopičenih v Metzingerjevi upodobitvi in nadrobneje opisuje krajino in figuraliko. Izrecno se ustavlja ob neobičajni kompoziciji, ki naj bi bila absolutno nesimetrična. To je odpoved starim načelom, prehod v naturalistično smer, ki je dosegla v Metzingerjevem delu "nezaslišan razmah". Glede pokrajine in človeka v njej se Vurnik sklicuje na Breughla, Metzingerjevo figuraliko ospredja pa povezuje z Veronesejevim in Tiepolovim slogom.

Glede Metzingerjevih barv na obravnavani podobi je Vurnik prepričan, da gre za "neko pikantno ubranost, jarki karmin, cinober in modra žarijo izza svetlega olivnozelenega okvira". Po njegovem je bila Metzingerjeva krajina neke vrste uvod v krajine Herrleina in Janše, ki so jim sledila dela krajinarjev Pernharta, Karingerja in Franketa, dokler ni krajina zmagala v motivih modernih plainairistov.⁸

Zdi se mi zanimivo, da se Vurnik ob tej analizi ni spustil v ikonografsko presojo Metzingerjeve podobe, predvsem z analizo dogodka, opisa v prvotni obliki, kot ga najdemo pri vseh štirih evangelistih. Matej, Marko, Luka in Janez pripovedujejo isto zgodbo zelo jedrnato, konkretno in usklajeno in z jasnimi pojmi postavljajo dogajanje na realna tla s številskimi, imeni in časom dogodka.

Gre za Genezareško jezero, imenovano tudi Tiberijsko, za bližino mesta Betsajda, kar pomeni severovzhodni del jezera. Jezus je prispel tja v čolnu. Ne gre za puščavo, temveč za samoto, samotni kraj, kamor se je Jezus sam ali z apostoli umaknil, ko se je hotel spočiti. Mesto počitka je bilo na gori. Množice so prišle iz bližnjih naselij. Apostoli so posadili ljudstvo, razdeljeno na skupine po petdeset in sto oseb, po zeleni travi (torej zopet dokaz, da ni šlo za puščavo). Šlo je za veliko množico, okoli pet tisoč mož, ne da bi šteli žene in otroke. Hrano ima samo neki deček: pet ječmenovih kruhov in dve ribi. Časovno se je zgodba dogajala pozno popoldne, že proti večeru.⁹

Tako slikar kot umetnostni zgodovinar najdeti v vseh teh navedbah osnovo in izhodišče za zvesto ali umetniško svobodno interpretacijo motiva. Metzinger je ustvaril široko, odprto pokrajino z jezerom, z mestom ob vodi, s skalnatimi gorami, z drevjem, z ravnino, ki ni puščava, z vzpetino (hribom), na kateri stoji Jezus z apostoli, ob njih deček z dvema ribama v roki, ob njem so na tleh trije hlebci, dva pa ima pred seboj klečeči apostol; ta dva Jezus ravnokar blagoslavlja, da kruh pomnoži. Ljudje so se v glavnem že posedli, razdeljeni v skupine. Eden od apostolov daje navodila množici z visoko dvignjenima rokama. V množici so dobro vidne tudi matere z otroki. Le skrben pregled svetlobnih efektov na obrazih in zlasti na pokrajini bi pokazal, ali je slikar upošteval svetlobo pozne popoldanske ure. Verjetni Metzingerjev avtoportret v ospredju na levi prav nič ne moti avtentičnosti dogajanja, saj je

⁸ Stanko Vurnik in Marijan Marolt, K razvoju in stilu Metzingerjeve umetnosti, ZUZ, XII, 1933, pp. 37-40.

⁹ *Sveto pismo stare in nove zaveze* (ekumenska izdaja), Ljubljana 1992, Mt 14, 13-21; Mr 6, 30-44; Lk 9, 10-17; Jn 6, 1-14.

skupaj z žensko postavo in obema otrokoma, po oblačilu in po koloritu, naravno dopolnilo množici.

Najnovejše čiščenje Metzingerjeve podobe *Nasičenje množice* je marca 1994 opravil slikar in restavrator Tomaž Kvas. S čopičem je segel v sliko le toliko, da je z barvo izpolnil manjše odlučene delce v obliki lis in črt. Tu in tam so prišle po čiščenju na dan številne raze in razice ali pikice, okvare v barvni plasti. Sicer pa je T. Kvas sestavil o svojem delu strokovno poročilo.¹⁰

Osebnost mi je povedal, da na hrbtni strani slike ni bilo nobenega napisa (npr. Potočnikovega iz l. 1822), temveč je bilo platno zadaj prekrto z nekim rdečim premazom, ki naj bi ščitil sliko pred vlago, postal pa je vidno škodljiv platnu, zato ga je moral odstraniti. Platno je izvirno, domače, grobo tkano. Podokvir je že star, verjetno tisti prvotni iz časa slikarja Potočnika. Okvir je sedaj obnovljen v temni barvi, le notranji rob tik ob sliki je pozlačen in dobro loči sliko od okvira. Ta okvir je skromen, le 14 cm širok, okrašen pa je s šestimi pozlačenimi rozetami formata 10,5 x 10,5 cm, ki so nove, rezljane iz lesa.

Na povabilo slikarja Kvasa sem si ogledal več faz čiščenja in restavriranja podobe. Po očiščenju me je presenetila velika razlika med staro, sajasto površino in med pravkar umitimi deli slike, ki je ležala vodoravno na mizah. Umita ploskev je, delno tudi zaradi ovlaženosti, barvno kar zažarela. Prej nevidni detajli so postali vaba za oko, prej nejasna množica se je spremenila v skupino individualno obdelanih obrazov, drž, kretanj, oblačil in raznolikosti barv.

Mikavna je postala tudi pokrajina na levi z jezerom, naseljem, z gorami, ki stopnjujejo skupaj z jezerom za mestom globinski videz krajinskega prostora.

Prav tako je po umivanju zažarela osrednja skupina apostolov s Kristusom in dečkom tako v nasičenih, živih barvah kot v kompoziciji, razgibanosti in globinskosti z izmenjavo osvetljenih in senčenih delov na temnem ozadju drevja, ki sega tu do gornjega roba slike.

Ko je bila celotna površina slike skrbno izmita in postavljena v pokončno lego, pripravljena za posege s čopičem, je bila slika ob dobri dnevni svetlobi pravo doživetje.

Metzingerjevo delo *Nasičenje množice* pokriva v novem refektoriju celotno širino prednje stene in s tem nehote spominja na svoje nekdanje mesto leta 1822 v dolski graščini, ko je tudi krasila celotno steno sobe. Svetloba prihaja sedaj le skozi okna na desni, severni strani. Ker gre za polkletni prostor, je svetloba morda prešibka in slika deluje nekoliko temno, dokler se oko obiskovalca ne navadi na to umirjeno razsvetljavo. Pri električni osvetlitvi motijo refleksi. Morda bo opazovalca Metzingerjeve umetnine presenetil učinek, ki bi ga imenoval stereopanoramska globina. Nenadoma imamo vtis, da je prvi plan s skupinami oseb močno pomaknjen v ospredje, ozadje z mno-

¹⁰ Tomaž Kvas, Restavriranje slike "Jezus nasiti množico". V Ljubljani, 31. marca 1994 (poročilo, oddano Župnijskemu uradu Marijinega oznanjenja v Ljubljani).

žico in pokrajino pa se umika slikovito daleč nazaj. Nehote bi v trenutnem zanosu vzdiknili: "Ex damno a fumo, calore et tempore AD VIVUM RESTITUTUM!"